

דתישבו

בס"ד

פרשת ראה, תשע"ו, מספר 1185

שולחנו של גבוה

יונה בר מעוז

המותרות לאכילה, ומדגישים את המשמעות הרוחנית שנלווית לכך; היינו את הטומאה.

בדומה לזה יש ב"ויקרא" חזרות והדגשות באיסור החי במים:

דברים יד:ט-י	ויקרא יא:ט-יב
וְכָל אֲשֶׁר אֵין-לוֹ סִנְפִיר וְקִשְׁקֶשֶׁת	וְכָל אֲשֶׁר אֵין-לוֹ סִנְפִיר וְקִשְׁקֶשֶׁת
לא תאכלו	בַּיָּמִים וּבַנְּחָלִים מִכָּל שְׂרָץ הַיָּמִים וּמִכָּל נֶפֶשׁ הַחַיָּה אֲשֶׁר בַּיָּמִים שֶׁקֶץ הֵם לָכֶם. וְשֶׁקֶץ יִהְיוּ לָכֶם מִבְּשָׂרָם לֹא תֹאכְלוּ וְאֶת-נִבְלָתָם תִּשְׂקְצוּ.
טמא הוא לָכֶם	כָּל אֲשֶׁר אֵין-לוֹ סִנְפִיר וְקִשְׁקֶשֶׁת בַּיָּמִים שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם.

והוא הדין בשרץ העוף:

דברים יד:יט	ויקרא יא:כג
וְכָל שְׂרָץ הָעוֹף טָמֵא הוּא לָכֶם לֹא יֹאכְלוּ.	כָּל שְׂרָץ הָעוֹף הַהֶלֶךְ עַל-אַרְבַּע שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם.
לא יאכלו.	... וְכָל שְׂרָץ הָעוֹף אֲשֶׁר-לוֹ אַרְבַּע רַגְלַיִם שֶׁקֶץ הוּא לָכֶם.

רואים אם כן שלאחר שספר ויקרא הכניס לתודעה של העם את הווית הקדושה שדורשת התרחקות מטומאה, אפשר היה לסכם דרישה זו בקצרה בספר דברים.²

אך בכך אין מסתכמים ההבדלים בין שני הספרים.

² ד"צ הופמן בפירושו על אתר מתפלמס עם חוקרי מקרא בני זמנו, ומוכיח שהדינים בספר דברים תלויים בידע מוקדם שניתן כבר בספר ויקרא.

איסורי האכילה של בעלי חיים שונים נשנו בדברים י"ד, לאחר שנזכרו כבר בויקרא י"א. לקמן נעמוד על חלק מהשינויים בין שני המקומות, וננסה להסבירם.

ההדגשה על הקדושה בחיי העם והימנעות מן הטומאה בולטת בספר ויקרא בכללו, ונותנת אותותיה גם באיסורי האכילה של בעלי חיים, עד כדי חזרות שנראות מיותרות.¹ נשווה לדוגמה כיצד מנוסח איסור אכילת הגמל, השפן והארנבת בספר ויקרא לעומת ספר דברים.

דברים יד:ז	ויקרא יא:ג-ה
אֲךְ אֶת-זֶה לֹא תֹאכְלוּ מִמַּעַלֵי הַגֶּרֶה וּמִמַּפְרְסֵי הַפְּרָסָה הַשְּׂסוּעָה אֶת-הַגָּמֶל	אֲךְ אֶת-זֶה לֹא תֹאכְלוּ מִמַּעַלֵי הַגֶּרֶה וּמִמַּפְרְסֵי הַפְּרָסָה אֶת-הַגָּמֶל כִּי-מַעֲלָה גֶרֶה הוּא וּפְרָסָה אֵינָנו מִפְרִיס טָמֵא הוּא לָכֶם. וְאֶת-הַשֶּׁפֶן כִּי-מַעֲלָה גֶרֶה הוּא וּפְרָסָה לֹא יִפְרִיס טָמֵא הוּא לָכֶם. וְאֶת-הָאֲרֻנָּבֶת כִּי-מַעֲלָת גֶרֶה הוּא וּפְרָסָה לֹא הַפְּרִיסָה טָמֵאָה הוּא לָכֶם.
אֶת-הָאֲרֻנָּבֶת	וְאֶת-הַשֶּׁפֶן כִּי-מַעֲלָה גֶרֶה הִמָּה וּפְרָסָה לֹא הַפְּרִיסוּ טָמְאִים הֵם לָכֶם.

אנו רואים שב"ויקרא" מפרטים בכל אחת מן החיות את אפיונה, שאינו מאפשר להכלילה בין

* גב' יונה בר מעוז לימדה במחלקה לתנ"ך ובלמודי יסוד ביהדות. היא עובדת בכירה במפעל מקראות גדולות "הכתר", שם היא עוסקת בהתקנת פירושי המפרשים.

** מאמר זה נכתב בתפילה, שהשוכן בציון יזכה את בתי חנונית עם אישה אברהם ישעיהו וכל ילדיהם לשוב לארץ הקודש ברינה, לאכול מפריה ולשבוע מטובה.

¹ הבאתי דוגמאות רק מהפרטים שיש להם מקבילות בדברים, אך התופעה של חזרות יתר לשם הדגשה מופיעה באותו פרק גם בנושאים אחרים.

תרבויות אחרות ולהעמקת תלותו בחסדי ה'. המן הניתן מדי יום ביומו מן השמים מחד, והדרישה (בויקרא יז:ג-ד) לאכול בשר מן החי רק כקרבת מאיך, ממחשישים לעם כי מקור חיותו הבלעדי הוא הא-ל המוציאו ממצרים על מנת להפכו לעם סגולתו. לכן נחתמים איסורי האכילה בהדגשת הקשר בין הקדושה הנדרשת לבין ההוצאה ממצרים: "וְהִתְקַדְּשְׁתֶּם וְהִיִּיתֶם קְדוֹשִׁים כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי וְלֹא תִטְמְאוּ אֶת-נַפְשֵׁיכֶם בְּכָל-הַשְּׂרָץ הַרְמֵשׁ עַל-הָאָרֶץ. כִּי אֲנִי ה' הַמַּעֲלֶה אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְהִיֵּית לָכֶם לֵאלֹהִים וְהִיִּיתֶם קְדוֹשִׁים כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי" (ויק' יא:מד-מה).

עם הכניסה לארץ ישראל נפסק הבידוד של העם מיתר העמים, על כן ניתן חיזוק נוסף למנהגי האוכל המיוחדים לו, תוך חזרה על סגוליותו בניגוד לעמים אחרים: "בְּנִימ אֶתֶם לֵה' אֶל-לֵהִיכֶם לֹא תִתְגַּדְּדוּ וְלֹא-תִשְׁמִי קְרָחָה בֵּין עֵינֵיכֶם לְמַת. כִּי עִם קְדוֹשׁ אֶתֶה לֵה' אֶל-לֵהִיךְ וּבְךָ בָּחַר ה' לְהִיֵּית לּוֹ לְעַם סְגֻלָּה מִכָּל הָעַמִּים אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי הָאֲדָמָה" (דב' יד:א-ב). אם נבחרנו כבנים, הרי אנחנו דומים למי שיושבים ליד שולחנו העשיר של אבינו האוהב, ומכאן מתבקשת רמה מיוחדת של המזון, הן בכמות הן באיכות. רשימת החיות והבהמות הכשרות למאכל, והזכרת העופות הטהורים למיניהם, מעידה כי על השולחן הזה יש מכל טוב, יונים עם פסיונים, כמו גם כבשים תמימים ואומצות ראמים,⁵ כראוי לשולחן מלכים. ואם הורגלנו לאיכות כזאת, לא נבוא לאכול על השולחנות של העמים השכנים.

על שולחן ה' הנכבד לא יבוא מזון מאיכות פסולה, על כן לא נזכרו מיני הארבה והחגבים הכשרים, שכן הם מזון מענג אך רק למי שחי בדוחק. גם נבלת בהמה טהורה, שאיש אינו יודע ממה מתה, אינה רצויה כמאכל למי שעומד לרשותו מבוחר של בשר מעולה. אך יש בארץ אנשים אחרים שיכולים ליהנות ממנה, ועל זה אומר ספר דברים: "לֹא תֹאכְלוּ כָל-נֶבֶלָה לְגֵר אֲשֶׁר-בְּשַׁעְרֵיךָ תִתְּנֶנָּה וְאֶכְלָה אוּ מִכֶּר לְנִכְרִי" (יד:כא).⁶

שולחנו של ה' הוא כל הארץ המובטחת לעם, שכן זאת ארץ "אֲשֶׁר-ה' אֶל-לֵהִיךְ דָּרַשׁ אֶתֶה תָּמִיד עֵינֵי ה' אֶל-לֵהִיךְ בְּהַ מְרִשִׁית הַשָּׂנֵה וְעַד

⁵ הפסיון והראם לא נזכרו כמותרים לאכילה בספר דברים והובאו כאן רק להמחשת עושר השולחן. מכל מקום, הפסיון לפי חז"ל הוא מין שלו, והראם הוא אנטילופה כשרה לחלוטין.
⁶ איסור בישול גדי בחלב אמו, שנזכר בספר דברים ולא בספר ויקרא, דורש התייחסות נפרדת, שכן הוא מלכתחילה איסור חידתי.

איסור השרצים הרומשים על הארץ מפורט פירוט ארוך מאד ב"ויקרא" (יא:כט-לט), הן בזיהויים הן בכל המצוות הנגזרות מטומאתם, אך אין הם וטומאתם נזכרים כלל בספר דברים. כמו כן לא נזכרו בו מיני הארבה והחגב (שנזכרו בויקרא יא:כא-כב), שהם סוגי שרץ העוף המותרים באכילה.

לא ייפלא אפוא שבספר ויקרא מוקדשים ארבעים ושבעה פסוקים לאיסורי האכילה מן החי לעומת עשרים ואחד בספר דברים, אך באופן מפתיע כלולה בקטע המצומצם בספר דברים רשימת בהמות וחיות הראויות לאכילה (יד:ד-ה), שנעדרת מספר ויקרא.³

זֹאת הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר תֹאכְלוּ שׁוֹר שֶׁהַ כְּשִׁבִים וְשֶׁהַ עֲזִים: אֵיל וְצִבִי וְיַחְמוֹר וְאֶקוּ וְדִישָׁן וְיִתְאוּ וְזֶמֶר.

מספר ויקרא נעדר גם ההיתר לאכילת עוף טהור ויש רק התייחסות לאיסור העופות הטמאים לאכילה. לעומת זאת יש הנחיה כפולה בספר דברים, אחת לפני רשימת העופות האסורים באכילה ואחת לאחריה (ולאחר איסור שרץ העוף): "כָּל-צִפּוֹר טְהוֹרָה תֹאכְלוּ... כָּל-עוֹף טְהוֹר תֹאכְלוּ".⁴

נסה לתת הסבר אחד הן להשמטות בספר דברים והן לתוספות שבו.

נראה שההבדל בין ההוויה המדברית, שבהתאמה אליה ניתנו מצוות האכילה בספר ויקרא, לבין ההוויה של הארץ הנושבת, שאליה מכוונות המצוות בספר דברים, הוא הגורם לשינויים. הבדל זה איננו דבר של מה בכך, אלא הוא מהותי בעיצובו הרוחני של העם. השהות במדבר נועדה לבידוד העם מהשפעות של

³ בויקרא יז:ג-ד נאסר לאכול בשר מבהמה שלא הובאה קודם אל המשכן כקרבת. ההגבלה הזאת הביאה לכך שבויקרא יא:לא נזכרה רשימת החיות הראויות לאכילה, כי הראויות לקרבן נזכרו כבר בפירוט בויקרא א, ואת היתר לא היה טעם להזכיר בשלב זה.

⁴ בגלל הכפילות של הזכרת "צפור טהורה" ו"עוף טהור" פורש בספרי דברים קג שב"עוף טהור" הכוונה לחגבים טהורים, כניגוד לפסוק הקודם שמדבר על שרץ העוף הטמא, היינו: חגבים טמאים. כפשוטו, אפשר לשער שבשל היות הארץ מקום מפגש למגוון גדול של עופות נבדיתים מאירופה לאפריקה ולהיפך, יש בה צפרים טהורות רבות, שהחוק היה צריך להתייחס לאפשרות אכילתן, והכינויים השונים (ציפור, עוף) מתייחסים אולי לסוגים שונים; למשל עופות מבויתים לעומת עופות בר, או הבחנה אחרת.

בנוסף לתיאור מפורט של טובה החקלאי,¹² ומכאן שכל הארץ כולה היא שולחנו של גבוה. הדגשה זאת נחוצה, כי בארץ יתחיל העם לעבד את האדמה, יאכל מעמל כפיו, ויסבור כי כוחו ועוצם ידו הביא לו את כל השפע (כפי שנאמר בדברים ח:יז).

על כן יחזור ויזהיר אותנו ספר דברים, שאם לא ננהג נכון ליד שולחנו של גבוה, יאבד השולחן את איכותו ואנחנו נאבד את מקומנו לצדו. אך אם נדבק בתורת ה', נזכה לאכול מכל הטוב שבארץ, ובין היתר "חֲמָאֵת בָּקָר וְחֵלֶב צֹאן עִם-חֵלֶב כְּרִים וְאֵילִים בְּנֵי-בֶשֶׂן וְעֵתוּדִים עִם-חֵלֶב כְּלִיֹּת חֶטֶה וְדָם-עֵגֶב תִּשְׁתֶּה-חֶמֶר" (דב' לב:יד).

הדף מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע
הדף מופיע באינטרנט באתר המידע
של אוניברסיטת בר-אילן
בכתובת: <http://www1.biu.ac.il/parasha2>
כתובת המייל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
יש לשמור על קדושת העלון

עורך: פרופ' עמוס פריש
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

¹² וכלב (יד:ח), שחיזקו את מה שיתר המרגלים אמרו (יג:כז).
¹² בשני מקומות: ו:יא; ח:ח.

אחרית שְׁנָה" (דב' יא:יב). לכן אין מזכירים בדברים י"ד יצורים שגורמים נזק לחקלאות, בין אם הם כשרים למאכל ובין אם לאו.

הארבה נחשב למכה קשה מאד לחקלאות, עד כדי סכנת קיום לאדם, שכן פרעה מבקש ממשה לאחר בוא הארבה: "וְעַתָּה שָׂא נָא חֲטָאֵתִי אֶךְ הַפֶּעַם וְהַעֲתִירוּ לַה' אֶל־הֵיכֶם וְיִסַר מֵעָלַי רַק אֶת-הַמָּוֶת הַזֶּה" (שמ' י:יז). ואכן הארבה נזכר בספר דברים רק כקללה שתחול בשל הפרת הברית עם ה',⁷ ולא כמזון.

גם בין רמש הארץ הטמא, שנזכר רק בספר ויקרא, יש כאלה שפגיעתם רעה, כמו העכבר שהוא מכת טבע קשה ליבול האדמה. פרשנים מניחים, שבין המכות שהכה ה' בשדה פלשתים הייתה מכת עכברים שפגעה בתבואה, שכן הפלשתים נותנים עכברי זהב כאשרם לה' (שמו"א ו:ד). יתירה מזאת, העכברים היו גורמי נזק לאורך כל הדורות, כפי שעולה מאזכורם הרב בדברי חז"ל, ומהאמירה המסכמת בפייהם:⁸

שאלו תלמידינו את ר' אלעזר: מפני מה הכל מושלים בעכברים? מפני שסורן רע. מאי היא? רבא אמר: אפילו גלימי גייצי (אפילו גלימות הם מכרסמים). רב פפא אמר: אפילו שופתא מרא גייצי (אפילו יתד של מעדר הם מכרסמים).

גם בעידן המודרני נזקם של המכרסמים למיניהם גדול מאד, וגורמי מחקר בינלאומיים מעריכים כי הנזק השנתי לחקלאות על ידי המכרסמים עומד על כ 35 אחוזים מכלל התוצרת העולמית.⁹

ההימנעות מלהזכיר יצורים מזיקים לחקלאות מתאימה ליחס הכללי של ספר דברים לארץ. הספר מצטיין בשבח המופלג של הארץ, והיא מכונה בו תשע פעמים בפי ה' ומשה "ארץ טובה",¹⁰ ושש פעמים "זבת חלב ודבש".¹¹ זאת

⁷ "זָרַע רַב תּוֹצִיא הַשָּׂדֶה וּמַעֲט תִּאָסֵף כִּי יַחְסְלוּנָה הָאֲרָבָה... כָּל-עֵצֶךָ וּפְרֵי אֲדָמְתְּךָ יִרְשׁ הַצֹּלְצָל" (דב' כח:לח,מב).

⁸ בבלי, הוריות יג ע"א-ע"ב.

⁹ ע"פ <http://www.masa.co.il/article/2860>

¹⁰ דברים א:לה; ג:כה; ד:כא, כב; ו:יח; ח:ז; ט:ו; יא:יז. ורק פעם אחת בשמות ג:ח. ביתר הספרים אין הכינוי הזה נזכר בדברי ה' או משה, אלא רק בפי יהושע וכלב בפרשת המרגלים: "הָאָרֶץ אֲשֶׁר עָבַרְנוּ בָּהּ לְתוֹר אֶתָּה טוֹבָה הָאָרֶץ מְאֹד מְאֹד" (במ' יד:ז).

¹¹ וקוב למספר הזה בשלושה חומשים ביחד: בספר שמות נזכר הכינוי ארבע פעמים, בספר ויקרא פעם אחת, ובספר במדבר בפי יהושע